

Κέντρο Ψυχο-Κοινωνιολογικής Έρευνας της Διακυβέρνησης των Δυνητικών Κοινοτήτων.
Ερευνητικό κέντρο «Ωμέγα». Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Δυνητικές κοινότητες και διαδίκτυο: Κοινωνιο-Ψυχολογικές προσεγγίσεις και τεχνικές εφαρμογές

Επιμελητές έκδοσης:
Κωνσταντίνος Κοσκινάς
Δρ. Σπύρος Αρσένης

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	9
ΕΝΟΤΗΤΑ 1: Η ΚΟΙΝΩΝΙΟ-ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ	13
Κεφάλαιο 1: Από τη γνωστική ψυχολογία στις δυνητικές κοινότητες	15
1.1 Εισαγωγή	15
1.2 Γνωστική Ψυχολογία και Γνωσιακή Επιστήμη: Θεωρητικές βάσεις και μεθοδολογικές προσεγγίσεις.....	16
1.3 Γνωστική Ψυχολογία και Δυνητικές Κοινότητες: Μοντελοποιήσεις της γενικής γνωστικής δραστηριότητας, στα πλαίσια της Δυνητικής Πραγματικότητας	18
1.4 Γνωστική Ψυχολογία και Δυνητικές Κοινότητες: Εφαρμογές σχετικά με επιμέρους γνωστικές λειτουργίες	22
1.5 Αντί Επιλόγου.....	27
1.6 Βιβλιογραφία	29
Εκτενής Βιβλιογραφία	29
Κεφάλαιο 2: Η Κοινωνιολογία του Κυβερνοχώρου	33
Κεφάλαιο 3: Από την Παραδοσιακή στη Δυνητική Οργάνωση. Θεωρητικά ζητήματα και προσεγγίσεις	41
3.1 Εισαγωγή	41
3.2 Η έννοια της Οργάνωσης.....	43
3.3 Η Οργανωτική Θεωρία	45
3.4 Οι Οργανωτικές Θεωρίες.....	47

3.5	Οι Νέες Τεχνολογίες και η εμφάνιση της Δυνητικής Οργάνωσης	52
3.6	Προσεγγίσεις και βασικά στοιχεία Δυνητικής Οργάνωσης.....	55
3.6.1	Ορισμός και περιεχόμενο της δυνητικής οργάνωσης.....	55
3.6.2	Τυπολογία και στοιχεία δυνητικής οργάνωσης.....	58
3.7	Οι Δυνητικές Ομάδες ως Δυνητικές Κοινότητες.....	61
3.8	Κριτική προσέγγιση της Δυνητικής Οργάνωσης.....	63
3.9	Βιβλιογραφία	65

Κεφάλαιο 4: Ο δυνητικός «άλλος»: το δυνητικό σώμα 91

Περίληψη	91
4.1 Εισαγωγή	92
4.2 Η Κοινωνιολογία του Σώματος	94
4.3 Οι Διαδικτυακές Σχέσεις	97
4.4 Το δυνητικό σώμα	99
4.5 Δυνητικές Κοινότητες.....	107
4.6 Βιβλιογραφία	110

Κεφάλαιο 5: Ψυχολογία του Κυβερνοχώρου 117

5.1 Η Κοινωνιο-Ψυχολογική διάσταση της Τεχνολογίας.....	117
5.2 Η Ψυχολογία του Διαδικτύου	119
5.3 Κυβερνοχώρος και διαχείριση του εαυτού	120
5.4 Η δυναμική των ομάδων στον Κυβερνοχώρο	122
5.5 Διαπροσωπικές σχέσεις στον Κυβερνοχώρο	122
5.6 Η εξέλιξη της Ψυχολογίας στην εποχή του Διαδικτύου	124
5.7 Βιβλιογραφία	125

ΕΝΟΤΗΤΑ 2: Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ 129

Κεφάλαιο 6: Το μέλλον της Δημοκρατίας είναι ηλεκτρονικό 131

Περίληψη	131
6.1 Εισαγωγή	131
6.2 Η διαμόρφωση νέας πολιτικής συνείδησης.....	132
6.3 Η Δημοκρατία προσαρμόζεται χωροχρονικά	133
6.4 Ορίζοντας την έννοια της Ηλεκτρονικής Δημοκρατίας (e-Democracy)	134
6.5 Η Ηλεκτρονική Δημοκρατία και οι Άξονές της	136
6.6 Ηλεκτρονική Συμμετοχή	136
6.6.1 Εφαρμογές υποστήριξης της ηλεκτρονικής συμμετοχής	137

6.7	Blogs: Νέος τρόπος επικοινωνίας και παρέμβασης.....	138
6.8	Δυνητικές Κοινότητες.....	138
6.9	Ηλεκτρονική ψηφοφορία (E-voting)	139
6.10	Ηλεκτρονική Δημοκρατία:	
	Η πολιτική κουλτούρα των αυριανών πολιτών	141
	6.10.1 Σκοπός, Στόχοι της έρευνας & Ερευνητικά ερωτήματα	142
	6.10.2 Το δείγμα της έρευνας.....	143
	6.10.3 Στοιχεία της έρευνας	143
	6.10.4 Τα πρώτα συμπεράσματα – Προτάσεις.....	145
6.11	Συμπεράσματα	146
6.12	Βιβλιογραφία	147

Κεφάλαιο 7: Ιστορία και θεωρία Δυνητικών Κοινοτήτων: Το Web 2.0 και η περίπτωση των υπηρεσιών κοινωνικής δικτύωσης..... 149

Περίληψη	149
7.1 Γενικά	150
7.2 Οι υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης στο Διαδίκτυο	152
7.2.1 Τα BBS.....	154
7.2.2 Το USENET	154
7.3 Επιχειρηματική δικτύωση και επιχειρηματικά μοντέλα εσόδων.....	156
7.4 Επιπτώσεις των διαδικτυακών υπηρεσιών κοινωνικής δικτύωσης στην ασφάλεια των χρηστών τους.....	157
7.5 Οι έλληνες χρήστες των υπηρεσιών κοινωνικής δικτύωσης	158
7.6 Δημοφιλείς ιστότοποι υπηρεσιών κοινωνικής δικτύωσης στην Ελλάδα....	159
7.7 Συμπεράσματα	161
7.8 Βιβλιογραφία/Αναφορές.....	162

Κεφάλαιο 8: Δυνητική πολιτική επικοινωνία: Θεωρία και πράξη.... 175

8.1 Εισαγωγή	175
8.2 Το μοντέλο πολιτικής επικοινωνίας στο διαδίκτυο	176
8.3 Η προώθηση πολιτικών θέσεων και δράσεων στο διαδίκτυο	178
8.4 Η διαδικτυακή πολιτική επικοινωνία στις Η.Π.Α.....	181
8.5 Ο ακτιβισμός μέσα από το διαδίκτυο	183
8.6 Η πολιτική επικοινωνία μέσω διαδικτύου στην Ελλάδα.	184
8.7 Η παρουσία των ελληνικών κομμάτων του κοινοβουλίου στο Διαδίκτυο....	185
8.8 Βιβλιογραφία	190

Ενότητα 3:	Η μεθοδολογία έρευνας και η τεχνολογική διάσταση του διαδικτύου.....	191
Κεφάλαιο 9:	Διαχείριση Πληροφορίας και Τεχνικές Κατηγοριοποίησης στο Διαδίκτυο.....	193
Περίληψη		193
9.1 Εισαγωγή		195
9.1.1 Η ανάγκη για Ανάκτηση Πληροφορίας.....		195
9.1.2 Βασικές έννοιες ²		198
9.1.3 Η διαδικασία της ανάκτησης.....		201
9.2 Μετρικές Εκτίμησης Απόδοσης Ανάκτησης.....		203
9.2.1 Εισαγωγή.....		203
9.2.2 Ανάκληση και Ακρίβεια.....		204
9.2.3 Σύνοψη Διαγραμμάτων με χρήση μίας αριθμητικής τιμής		207
9.2.4 Καταλληλότητα Ακρίβειας και Ανάκλησης.....		208
9.2.5 Εναλλακτικές Μετρικές		209
9.3 Μοντελοποίηση		211
9.3.1 Εισαγωγή.....		211
9.3.2 Ταξινόμηση των Μοντέλων για Ανάκτηση Πληροφορίας.....		213
9.3.3 Ad hoc ανάκτηση και φιλτράρισμα.....		214
9.3.4 Τυπικός ορισμός των μοντέλων ΑΠ.....		216
9.3.5 Κλασσικά μοντέλα ΑΠ.....		217
9.3.6 Εναλλακτικά συνολοθεωρητικά μοντέλα.....		228
9.4 Βιβλιογραφία		236
Κεφάλαιο 10: Ποιοτική έρευνα στο διαδίκτυο: συζητώντας τα «παλαιά» προβλήματα, σε ένα «νέο» περιβάλλον .	237	
10.1 Η ποιοτική έρευνα σε ένα «ρευστό» επικοινωνιακό περιβάλλον.....		237
10.2 Τα βασικά πλεονεκτήματα του Διαδικτύου ως ερευνητικού χώρου		240
10.3 Η συζήτηση περί του «περιορισμένου εύρους» (narrow bandwidth) της Επικοινωνίας Μέσω Υπολογιστών.....		241
10.4 Τα κεντρικά σημεία του «ερευνητικού συμβολαίου» και η θέση του ερευνητή μέσα στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας στο Διαδίκτυο		245
10.5 Βιβλιογραφία		248

Κεφάλαιο 11: Ζητήματα λειτουργίας και διαχείρισης Δυνητικών Κοινοτήτων.....251

Περίληψη	251
11.1 Εισαγωγή.....	252
11.2 Επισκόπηση της βιβλιογραφίας.....	253
11.3 Μεθοδολογία	254
11.4 Κριτική προσέγγιση του αντικειμένου	255
11.4.1 Ο σκοπός και ο χώρος της κοινότητας	255
11.4.2 Προετοιμασία της κοινότητας	256
11.4.3 Λειτουργία και διαχείριση της κοινότητας.....	257
11.5 Προοπτικές του αντικειμένου σε σχέση με τις δυνητικές κοινότητες	261
11.5.1 Σχεδιασμός για Όλους.....	261
11.5.2 Διασφάλιση εμπιστοσύνης	264
11.5.3 Οργάνωση, αξιολόγηση και αξιοποίηση της συσσωρευμένης πληροφορίας.....	264
11.6 Βιβλιογραφία	265

Κεφάλαιο 12: Οι Δυνητικές Κοινότητες ως τεχνο- κοινωνικά μορφώματα: Μεθοδολογίες αναπαράστασης και ερμηνείας.....269

Περίληψη	269
12.1 Δυνητικές κοινότητες και κυβερνοχώρος.....	270
12.2 Δυνητικές κοινότητες και επιστημονική έρευνα	273
12.2.1 Απλοί αναγνώστες/visitors	279
12.2.2 Ανώνυμοι χρήστες/inbounds, novices.....	280
12.2.3 Εγγεγραμμένοι χρήστες/insiders	280
12.2.4 Διαχειριστές και γραφειοκράτες/Leaders.....	281
12.3 Μεθοδολογίες και εργαλεία καταγραφής και ανάλυσης των δυνητικών κοινοτήτων.....	282
12.4 Ανάλυση κοινωνικών δικτύων	285
12.5 Μοντέλα αλληλόδρασης, ευφυείς οντότητες και μεταβολή των δυνητικών κοινοτήτων.....	291
12.5.1 Το μοντέλο αναλυτικής κοινωνιολογίας του Hedstrom.....	291
12.6 Μοντέλα και μεθοδολογίες ευφύων οντοτήτων	294
12.7 Ευφυείς οντότητες και ερμηνεία της κοινωνικής δυναμικής – Η περίπτωση των δυνητικών κοινοτήτων.....	296
12.8 Πεποιθήσεις.....	300
12.9 Θεωρία Παιγνίων, ισορροπία και κοινωνικά φαινόμενα.....	301

12.9.1 Ένα παράδειγμα	301
12.9.2 Εξελικτικά Παίγνια	303
12.10 Συμπεράσματα	304
12.11 Βιβλιογραφία	306

Κεφάλαιο 13: Αλληλεπίδραση Ανθρώπου Η/Υ και Μαθησιακές Κοινότητες.....309

13.1 Πρόλογος	309
13.2 Η έννοια της: «Αλληλεπίδραση Ανθρώπου-Υπολογιστή»	310
13.3 Η έννοια των: «Μαθησιακών Κοινοτήτων»	311
13.4 Λογισμικό για Μαθησιακές Κοινότητες.....	313
13.5 Ο ρόλος και η σημασία του διαδικτύου.....	314
13.6 Οι Δυνητικές Κοινότητες.....	316
13.7 Βιβλιογραφία	317

Κεφάλαιο 14: Τεχνητή νοημοσύνη και αναπαράσταση γνώσης329

Περίληψη	329
14.1 Η Τεχνητή Νοημοσύνη.....	330
14.2.1 Η εμφάνιση της τεχνητής νοημοσύνης.....	330
14.2.2 Η έννοια της τεχνητής νοημοσύνης (Artificial Intelligence)	332
14.3 Η Αναπαράσταση της Γνώσης	335
14.3.1 Η αναπαράσταση της γνώσης στην Γνωστική Ψυχολογία.....	335
14.3.2 Η λειτουργία της αναπαράστασης της γνώσης	336
14.3.3 Η λειτουργία της αναπαράστασης της γνώσης στην τεχνητή νοημοσύνη.....	337
14.4 Το μέλλον της Τεχνητής Νοημοσύνης	339
14.5 Ευχαριστίες.....	340
14.6 Βιβλιογραφία	340

Κεφάλαιο 15: e-Εμπόριο και e-Επιχειρείν: Εισαγωγικές Έννοιες343

Περίληψη	343
15.1 Εισαγωγή	343
15.2 Ιστορική εξέλιξη.....	345
15.3 Κατηγορίες e-εμπορίου	348
15.4 Πλεονεκτήματα και φραγμοί	351
15.5 Συμπεράσματα.....	353
15.6 Αναφορές.....	354

4

Ο δυνητικός «άλλος»: το δυνητικό σώμα

Γεώργιος Αλεξιάς. Επίκουρος Καθηγητής Τμήματος Ψυχολογίας Παντείου
Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, galexias@panteion.gr

Περίληψη

Το ανθρώπινο σώμα αποτελεί ένα γνωστικό αντικείμενο το οποίο παραδοσιακά στο πλαίσιο του κυρίαρχου Καρτεσιανού Δυισμού ταυτίσθηκε με τις θετικές επιστήμες, αποκλείοντας τις κοινωνικές και ιδιαίτερα την κοινωνιολογία, από τη μελέτη του. Η κοινωνιολογία εστιάζοντας στο πνεύμα, τη διανοητική κατάσταση και ικανότητα του ανθρώπου να κατασκευάζει κοινωνικό νόημα και να συγκροτεί κοινωνικές σχέσεις, απέρριψε το σώμα, ως «ευτελή» σάρκα, από την ανάλυση του κοινωνικού, εφόσον θεωρήθηκε προγραμματικά ότι δεν διαδραματίζει κανένα απολύτως ρόλο στην εκδήλωση της ανθρώπινης, ατομικής ή κοινωνικής συμπεριφοράς. Η ανάπτυξη όμως της ιατρικής γνώσης και τεχνολογίας (ιδιαίτερα των μικροϋπολογιστών), σε συνδυασμό με την ανάπτυξη του διαδικτύου και το γενικότερο μεθοδολογικό κλίμα της διεπιστημονικότητας επηρέασαν τον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε αφενός το ρόλο του σώματος στη διαμόρφωση της κοινωνικής δράσης και αφετέρου τη συγκρότηση της ατομικής και κοινωνικής ταυτότητας. Νέα θεωρητικά εργαλεία, όπως η σωματοποίηση

και η βίωση της καθημερινής εμπειρίας προτείνουν την ανάλυση της κοινωνικής διάστασης του σώματος. Η συμμετοχή στις κοινωνικές σχέσεις και η ανάλυση της κοινωνικής δράσης ως σωματοποιημένης δυναμικής εμπειρίας, προτείνουν την υπέρβαση του Καρτεσιανού Δυισμού και την πρόσληψη της κοινωνικής συμπεριφοράς, ως ενσώματης δυναμικής διαδικασίας, όπου κάθε φορά το εκάστοτε πλαίσιο προσδιορίζει και τη μορφή έκφρασης της σωματοποίησης, της βίωσης δηλαδή της σχέσης με το σώμα, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την εκδήλωση και κατανόηση του κοινωνικού. Αυτή η διαδικασία εκλαμβάνει νέα διάσταση και προβάλλει νέα ερευνητικά ερωτήματα στην περίπτωση των διαδικτυακών σχέσεων, ως μορφών κοινωνικών επαφών, όπου ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιούμε το βιολογικό σώμα, σαν «παρούσα απουσία», με τη μορφή των δυναμικών σωμάτων προτείνει νέα κοινωνικά μορφώματα εκ νέου σωματοποίησης ή ακόμα και αποσωματοποίησης του παραδοσιακού βιολογικού σώματος.

4.1 Εισαγωγή

Ένα από τα αντικείμενα με τα οποία ασχολείται, τουλάχιστον τις τελευταίες δεκαετίες, η κοινωνιολογία είναι αυτό του ανθρώπινου σώματος (Shilling 1993, Featherstone, Hepworth, and Turner, 1991, Featherstone and Burrows 1998, Synnott 1993, Nettleton and Watson 1998, Scott and Morgan 1993, Turner 1984, 1991, 1992, 1995, Williams and Bendelow 1998, Αλεξιάς 2006).¹ Το ανθρώπινο σώμα παραδοσιακά, στο πλαίσιο του κυρίαρχου θετικιστικού μοντέλου και του συνακόλουθου βιολογικού αναγωγισμού, προσδιορίστηκε ως ένα απόλυτο βιολογικό αντικείμενο και με τον τρόπο αυτό ταυτίστηκε με τις θετικές επιστήμες (ιατρική, βιολογία, γενετική κλπ.). Ο μεθοδολογικός διαχωρισμός των επιστημών του ανθρώπου σε κοινωνικές και θετικές στηρίχθηκε και αναπαρήγαγε τον Καρτεσιανό Δυισμό σε σώμα και πνεύμα. Η ιστορικά και μεθοδολογικά χρήσιμη αυτή διάκριση πρόσφερε τη δυνατότητα αφενός διαχωρισμού της θρησκείας από τα εγκόσμια και αφετέρου τη γέννηση και ανάπτυξη του επιστημονικού πνεύματος. Σε ένα επόμενο στάδιο βέβαια οδήγησε στο διαχωρισμό των θετικών από τις κοινωνικές επιστήμες και το συνακόλουθο προσδιορισμό των γνωστικών τους ενδιαφερόντων και της ανάπτυξης της κατάλληλης για κάθε αντικείμενο μεθοδολογίας. Με τον τρόπο αυτό ο Καρτεσιανός Δυισμός παρήγαγε ένα διπλό αποτέλεσμα, από τη μία γέννησε τις επιστήμες του ανθρώπου, από την άλλη περιχαράκωσε τα γνωστικά τους αντικείμενα θέτοντας στεγανά στη μεταξύ τους επικοινωνία (Αλεξιάς 2006, σελ. 101-127).

¹ Η αναφορά είναι ενδεικτική, για μια πλήρη βιβλιογραφική καταγραφή του αντικειμένου βλέπε Αλεξιάς 2006.

Η ανάγκη εις βάθος μελέτης και κατανόησης των φαινομένων και ιδιαίτερα αυτών που άπτονται της ανθρώπινης συμπεριφοράς, παρήγαγε την εργαλειακή αντιμετώπιση του ανθρώπου ως ένα δυσυπόστατο φαινόμενο. Από τη μία ένα υλικό ον, ένα σώμα που λειτουργεί (γεννιέται, αρρωσταίνει, γερνάει και πεθαίνει), όπως όλα τα υπόλοιπα φυσικά φαινόμενα και ζωικά είδη και από την άλλη, μία διανοητική λειτουργία (η ανθρώπινη ατομική και κοινωνική συμπεριφορά), το πνεύμα, η οποία τον διαφοροποιεί από όλα τα υπόλοιπα είδη του ζωικού βασιλείου. Η διάκριση επομένως σώμα πνεύμα οδήγησε μεθοδολογικά στη στείρα οριοθέτηση των γνωστικών αντικειμένων των επιστημών του ανθρώπου, θέτοντας για τα ενδιαφέροντά μας το ανθρώπινο σώμα, έξω και πέρα από τα ενδιαφέροντα των κοινωνικών επιστημών και ιδιαίτερα της κοινωνιολογίας. Αντικείμενο της κοινωνιολογίας τέθηκε η κατανόηση του κοινωνικού, η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο ο άνθρωπος διαμορφώνει ιστορικές κοινωνίες, συγκροτεί κοινωνικές σχέσεις και μορφοποιεί κοινωνικές δομές και θεσμούς. Αντικείμενο της κοινωνιολογίας αποτέλεσε δηλαδή η έλλογη (με τη γενική έννοια) ικανότητα του ανθρώπου η οποία τον διαφοροποιούσε από το υπόλοιπο ζωικό βασίλειο. Ο άνθρωπος έχει μια διανοητική ικανότητα να επενδύει με κοινωνικό νόημα, να νοηματοδοτεί κοινωνικά τις συμπεριφορές του και να ερμηνεύει αντίστοιχα τις συμπεριφορές των άλλων, διαμορφώνοντας εν τέλει κοινωνίες. Αυτή η διανοητική του ικανότητα η οποία ταυτίζεται στο πλαίσιο του Καρτεσιανού Δυισμού με το πνεύμα, θεωρήθηκε ότι στην εκδήλωσή της είναι σχεδόν τελείως ανεξάρτητη από το σώμα και τη λειτουργία του (Αλεξιάς 2006, σελ. 107). Με τον τρόπο αυτό το σώμα θεωρήθηκε ότι δεν διαδραματίζει κανένα σημαντικό ρόλο στην εκδήλωση της κοινωνικής συμπεριφοράς και έτσι αναπτύχθηκε η παραδοσιακή κοινωνική θεωρία, παραγνωρίζοντας, στην καλύτερη περίπτωση, αν όχι αγνοώντας, το ρόλο του σώματος στη διαμόρφωση του κοινωνικού. Η πνευματική διάσταση του ανθρώπου, στην καθαρότητά της, θα μπορούσε να περιγράψει κατά απόλυτο τρόπο τα κοινωνικά φαινόμενα και τις κοινωνικές σχέσεις και συμπεριφορές.

Η κατάσταση αυτή επηρέασε την κοινωνιολογία και διαμόρφωσε εν τέλει την κυρίαρχη στάση της απέναντι στο σώμα, όπου αυτό ταυτίστηκε ως απόλυτο βιολογικό υλικό, ως «ευτελής» σάρκα με την ιατρική. Ως βιολογικό φαινόμενο δεν έγινε κατανοητό πως θα μπορούσε να έχει συμμετοχή στην παραγωγή και ενδεχομένως μεταφορά κοινωνικού μηνύματος και νοήματος και έτσι ως ά-λογο στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης μπορούσε να ταυτισθεί με τις θετικές επιστήμες. Η διανοητική ικανότητα του ατόμου, η πνευματική του διάσταση ήταν αυτή η οποία αποκλειστικά αποτέλεσε αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών.

4.2 Η Κοινωνιολογία του Σώματος

Τις τελευταίες δεκαετίες όμως η κατάσταση τροποποιήθηκε και μια σειρά από φαινόμενα και διαδικασίες διαμόρφωσαν ένα νέο πλαίσιο στη διαχείριση και επομένως εννοιολόγηση του σώματος. Πιο συγκεκριμένα, η ανάπτυξη της ιατρικής γνώσης και τεχνολογίας (ιδιαίτερα των μικροϋπολογιστών), σε συνδυασμό με την ανάπτυξη του διαδικτύου και το γενικότερο μεθοδολογικό κλίμα της διεπιστημονικότητας επηρέασαν τον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε αφενός το ρόλο του σώματος στη διαμόρφωση της κοινωνικής δράσης και αφετέρου τη συγκρότηση της ατομικής και κοινωνικής ταυτότητας.

Αναλυτικότερα, τα τελευταία χρόνια η ιατρική γνώση και συνακόλουθα η ιατρική τεχνολογία έχουν γνωρίσει πρωτόγνωρη ανάπτυξη. Η ιατρική γνώση εστιάζοντας στην αποκωδικοποίηση του γονιδιακού υλικού και την κλωνοποίηση, χρησιμοποιώντας φυσικά τις δυνατότητες που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες δικτύου και υπολογιστών, παρήγαγε έναν νέο τρόπο με τον οποίο κατανοούμε το ανθρώπινο σώμα και το παρήγαγε περισσότερο σαν ένα δυναμικό φαινόμενο, άμεσα κοινωνικά τροποποιήσιμο, παρά σαν μια δομημένη *a priori* φυσική και αμετάβλητη οντότητα (Αλεξιάς 2006, σελ. 281). Το ανθρώπινο σώμα προσφέρεται στην κοινή γνώμη σαν ένα σχέδιο, σαν μια εικόνα σώματος, σαν κάτι μεταβλητό και τροποποιήσιμο παρά σαν ένα φυσικό φαινόμενο που κάποιος άλλος (ο θεός ή η φύση) μας έχει δώσει, με τη μορφή της στατικής και αμετάβλητης οντότητας. Η πρακτική εφαρμογή της ανάπτυξης της ιατρικής γνώσης και της ιατρικής τεχνολογίας, στην χειρουργική μέσω των πλαστικών κοσμητικών επεμβάσεων και των μεταμοσχεύσεων, προσφέρει πλαστικότητα στο σώμα τόσο στο εξωτερικό (π.χ. πλαστική προσώπου, ανόρθωση στήθους κλπ.) όσο και στο εσωτερικό (π.χ. μεταμοσχεύσεις οργάνων, τεχνητή καρδιά κλπ.) και τη μορφολογία του (π.χ. αλλαγή φύλου, μεταμόσχευση προσώπου). Το σώμα παύει να προσδιορίζεται ιατρικά σαν ένα δομημένο βιολογικό φαινόμενο και μετατρέπεται σε ένα βιολογικο-κοινωνικό φαινόμενο το οποίο τροποποιείται προκειμένου να εκφράζει σε κάθε διάστασή του την ατομική ή κοινωνική επιθυμία (κλασικό παράδειγμα η αλλαγή φύλου).

Παράλληλα η εξέλιξη αυτή κινείται και σε ένα επόμενο επίπεδο όπου ουσιαστικά τροποποιείται η ίδια η ανθρώπινη υπόσταση. Νέες μορφές έκφρασης του ανθρώπινου εμφανίζονται, μετα-σώματα, όπου το βιολογικό το μηχανικό και το ζωικό συνυπάρχουν (Αλεξιάς Γ. 2003, 2008). Η χειρουργική επεκτείνεται και μοσχεύματα παράγονται εργαστηριακά, ενώ όργανα (π.χ. καρδιά) αντικαθίστανται από μηχανικά στοιχεία (τεχνητή καρδιά). Το σημαντικότερο δε, πλέον γίνονται μεταμοσχεύσεις οργάνων όχι μόνο από άλλους ανθρώπους, αλλά και από ζώα (ξеноμεταμοσχεύσεις) (Scheper-Hughes 2002). Η αποκωδικοποίηση του γενετικού υλικού και η κλωνοποίηση παράλληλα φέρνουν στην επιφάνεια τη δυνατότητα αναπαραγωγής ανθρωπίνων ιστών και

οργάνων *in vitro*, παράγοντας στο μέλλον μία ανεξάντλητη αποθήκη μοσχευμάτων, ανεξάρτητα από τη θέληση ή ακόμα και την ύπαρξη δοτών. Ο άνθρωπος και ειδικότερα το σώμα του παύει να αναπαράγει τη σχέση απόλυτης εξάρτησης με τη φύση και διαμορφώνει μία νέα ισορροπία μεταξύ κοινωνίας και φύσης. Η κοινωνία τεχνητά προσπαθεί αρκετά πετυχημένα να προσομοιώσει βιολογικές λειτουργίες με μηχανικά μέσα παράγοντας νέες μορφές σωματοποίησης όπως οι κυβερνοοργανισμοί (*cyborgs*)². Το ανθρώπινο σώμα παύει να αποτελεί μία αμιγώς συγκροτημένη ποιότητα (άνθρωπος) και μετατρέπεται σε μία δυναμική, στα αρχικά στάδια πειραματική οντότητα, η οποία ανάλογα με τις περιστάσεις μπορεί να τροποποιηθεί για να προσαρμοσθεί στο εκάστοτε περιβάλλον. Αυτές οι εξελίξεις, σε συνδυασμό με τη δυναμική που γνωρίζει η σύμπραξη ιατρικής γνώσης και τεχνολογίας, με τις έρευνες στη γενετική, παράγουν ένα μέλλον στο οποίο η εικόνα, η χρήση και η διαμεσολάβηση του σώματος στη συγκρότηση των κοινωνικών επαφών και σχέσεων θα είναι τελείως διαφορετική από ότι στις παραδοσιακές κοινωνίες της νεοτερικότητας³.

Ως αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων η έννοια η οποία προκύπτει στην κοινωνιολογία του σώματος και η οποία επιχειρεί να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε τις σύγχρονες συνθήκες είναι αυτή της πρόσληψης του σώματος ως ένα σχέδιο προς υλοποίηση (Shilling 1993). Όχι μία στατική, φυσική οντότητα, αλλά ένα δυναμικό φαινόμενο το οποίο βρίσκεται διαρκώς σε μια φάση τροποποίησης και αλλαγής, μορφοποιώντας τόσο στην επιφάνεια όσο και στο εσωτερικό του την ατομική και εντέλει κοινωνική επιθυμία. Το σώμα δηλαδή αντιμετωπίζεται ως ένα στοιχείο (αν όχι το σημαντικότερο) έκφρασης της ατομικότητας, του εγώ και της κοινωνικής ταυτότητας (Αλεξιάς 2006). Όπως ακριβώς αυτές οι έννοιες δεν είναι στατικές αλλά τροποποιούνται μέσω της συμμετοχής σε μικρότερες ή μεγαλύτερες ομάδες, κινούμενες σε μια χρονική γραμμική πορεία ενηλικίωσης, έτσι και το σώμα δυναμικά συμμετέχει σε αυτή τη διαδικασία. Το σώμα προσλαμβάνεται δηλαδή ως ένα στοιχείο της ύπαρξής μας (είμαι ένα σώμα), το οποίο ταυτόχρονα μπορεί να αποτελέσει εργαλειακά υλικό για τη μορφοποίηση της κοινωνικής υπόστασης (έχω ένα σώμα). Όχι ένα σώμα συνεπώς το οποίο εκφράζει την εξάρτησή μας από τη φύση και τη βιολογία, αλλά ένα κοινωνικό δημιούργημα το οποίο με τη βοήθεια των νέων τεχνολογιών και της ιατρικής μπορεί να υλοποιήσει τις κοινωνικές μας επιθυμίες. Με αυτό τον τρόπο αρχίζουμε και

² Για μία ανάλυση του τρόπου λειτουργίας και έκφρασης του ανθρώπινου σώματος και των *cyborg* βλέπε παρακάτω, ενώ αναλυτικότερα Tomas 1998, σελ. 21-43. Επίσης το κλασικό κείμενο της Haraway (1991), του Landow και τέλος του Kunzru 1997.

³ Για τον τρόπο συγκρότησης του υποκειμένου στις μετα-νεοτερικές κοινωνίες βλέπε Poster 1998, σελ. 79-95.

κατανοούμε το σώμα περισσότερο σαν μια δυνατότητα παρά σαν μια *a priori* προσδιορισμένη ποιότητα (άνδρας-γυναίκα, όμορφος-άσχημος, κοντός-ψηλός, αδύνατος-χονδρός κλπ.).

Σε αυτό το πλαίσιο η κυρίαρχη ερευνητικά μεθοδολογική έννοια για την κατανόηση της κοινωνικής δράσης από την πλευρά της κοινωνιολογίας του σώματος είναι αυτή της σωματοποίησης. Στηριζόμενη στη φιλοσοφική παράδοση της Φαινομενολογίας η σωματοποίηση προτείνει την κατανόηση του σώματος όχι ως στατική βιολογική οντότητα, αλλά ως ένα δυναμικό βιολογικο-κοινωνικό φαινόμενο το οποίο συμμετέχει ενεργητικά στην εκδήλωση της κοινωνικής συμπεριφοράς (Αλεξιάς 2006, σελ. 261-280, Csordas 1994, Williams and Bendelow 1998). Η έννοια της σωματοποίησης προτείνει την κατανόηση της κοινωνικής δράσης ως ένα σύνθετο, ταυτόχρονα πνευματικό και σωματικό φαινόμενο, στην εκδήλωση του οποίου κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζει το σωματοποιημένο κοινωνικό υποκείμενο (Μακρυνιώτη 2004). Όχι ένα κοινωνικό υποκείμενο το οποίο λειτουργεί διανοητικά επενδύοντας με κοινωνικό νόημα τις συμπεριφορές του, αλλά ένα δυναμικό υποκείμενο το οποίο βιώνει μέσω του σώματός του τις καταστάσεις και τις κοινωνικές σχέσεις και εκδηλώνει τη συμπεριφορά του. Το σώμα δηλαδή προτείνεται ότι διαμεσολαβεί στη σχέση μεταξύ κοινωνικής δομής και κοινωνικής δράσης, για την εκδήλωση της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Το γεγονός αυτό προβάλλει μια σειρά από ερωτήματα αναφορικά με τον τρόπο με τον οποίο παραδοσιακά κατανοούσαμε την κοινωνική συμπεριφορά ως ασώματη διανοητική διαδικασία μεταφοράς και επικοινωνίας μηνυμάτων και νοημάτων. Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε πληρέστερα την κοινωνική διαδικασία συγκρότησης κοινωνικών σχέσεων και συμπεριφορών οφείλουμε να συμπληρώσουμε την παραδοσιακή κοινωνική ανάλυση με τη θεώρηση της σωματοποίησης η οποία φυσικά στηρίζεται σε μια υπέρβαση του Καρτεσιανού dualισμού. Ο άνθρωπος, ο οποίος μεθοδολογικά «χωρίστηκε» στα δύο, σε σώμα και πνεύμα, για καθαρά μεθοδολογικούς σκοπούς, θα πρέπει να αντιμετωπισθεί στο πλαίσιο της διεπιστημονικότητας που διέπει τη σύγχρονη επιστήμη, ως ένα ενιαίο και αδιαίρετο σύνολο σώματος και πνεύματος, αναφορικά με την εκδήλωση της συμπεριφοράς του.

Το ζητούμενο τώρα είναι ότι αυτή η μεθοδολογική θεώρηση ανάλυσης της κοινωνικής δράσης, ως ενσώματης διαδικασίας, βίωσης του νοήματος στο πλαίσιο των άμεσων, εμπειρικών, καθημερινών σχέσεων, αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους κοινωνικούς επιστήμονες στα πλαίσια συγκρότησης νέων μορφών κοινωνικών επαφών και συνδεδεμοποιήσεων, όπως είναι οι διαδικτυακές, όπου ο ρόλος και η συμμετοχή του βιολογικού, έμφυλου σώματος αλλάζει, ή δεν διαδραματίζει τη σημαντικότητα και τον πρωταγωνιστικό ρόλο που είχε στις άμεσες διαπροσωπικές σχέσεις. Παράλληλα η κατανόησή του ως ένα δυναμικό σχέδιο προς υλοποίηση και η ανάδειξη

του στοιχείου της υποκειμενικής θέλησης στη διαμόρφωσή του, προκειμένου να ταιριάζει με τις επιθυμίες μας, αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην περίπτωση του Κυβερνοχώρου. Επιχειρώντας να κατανοήσουμε αυτές τις νέες μορφές, δυναμικά αναπτυσσόμενων κοινωνικών επαφών, αναφερόμαστε μεθοδολογικά σε νέες μορφές σωματοποίησης, δηλαδή σε νέους τρόπους με τους οποίους διαμορφώνεται η σχέση σώματος πνεύματος αναφορικά με την εκδήλωση της κοινωνικής δράσης και τη μεταφορά του κοινωνικού νοήματος.

4.3 Οι Διαδικτυακές Σχέσεις

Οι νέες διαμεσολαβητικές δικτυακές τεχνολογίες παράγουν έναν νέο τρόπο με τον οποίο κατανοούμε την έννοια των κοινωνικών σχέσεων, της επαφής και πολύ περισσότερο της ατομικής και κοινωνικής (διαδικτυακής) ταυτότητας. Οι έννοιες οι οποίες παραδοσιακά προσδιόριζαν το άτομο και τη συγκρότηση της κοινωνικής επαφής και κοινωνικής δράσης, όπως ο χώρος, ο χρόνος και το βιολογικό σώμα αναθεωρούνται ριζικά στο πλαίσιο των διαδικτυακών σχέσεων⁴. Οι χωροχρονικά και υλικά δομημένες κοινωνικές σχέσεις εξαυλώνονται και υπερβαίνουν τους παραδοσιακούς περιορισμούς του χώρου και του χρόνου, προβάλλουν ένα νέο, ευέλικτο μοντέλο διάρθρωσης του κοινωνικού.⁵ Το σημαντικό όμως είναι ότι στον Κυβερνοχώρο συγκροτούνται νέες μορφές κοινωνικής συνδεσμοποίησης και δικτύωσης, οι οποίες ως μορφές κοινωνικών σχέσεων παράγουν κοινωνικό νόημα. Σε αυτές τις συνθήκες καλείται να λειτουργήσει το σώμα εκλαμβάνοντας μία νέα μορφή στην εκδήλωση του κοινωνικού (Wood 1998).

Πιο συγκεκριμένα, οι τεχνολογίες που χρησιμοποιούνται στη δυνητική πραγματικότητα διαμορφώνουν για το άτομο μία νέα σχέση μεταξύ εσωτερικών (υποκειμενικών, φαντασιακών, επιθυμητών) και εξωτερικών («αντικειμενικών») κόσμων, διαμορφώνοντας τη ψευδαίσθηση ότι οι δύο αυτές πραγματικότητες συνυπάρχουν ταυτόχρονα και είναι εύκολο το πέρασμα από τη μία στην άλλη, σύμφωνα με τις επιθυμίες

⁴ Ένα ζήτημα το οποίο τίθεται είναι βέβαια αν η δυνητική πραγματικότητα ως κοινωνική κατασκευή προσφέρει όντως μία καινούργια μορφή συνύπαρξης και επικοινωνίας η οποία είναι απαλλαγμένη από τους περιορισμούς και τις εξουσιαστικές δομές της πραγματικότητας, όπως αυτή δομήθηκε ως νεωτερικότητα σύμφωνα με τις αρχές του ορθολογισμού ή αν αντιθέτως και η ίδια η δυνητική πραγματικότητα εγκαθιδρύει μία κατάσταση συνδεσμοποίησης και συνύπαρξης η οποία υπακούει και αρθρώνεται επάνω στη λογική της τάξης και της λογικής, ακολουθώντας τις βασικές τους αρχές. Βλέπε και Featherstone and Burrows 1998, σελ. 16).

⁵ Φυσικά οι σχέσεις αυτές δεν αναπαράγουν το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων, αλλά ένα τμήμα τους, σε συγκεκριμένα πάντα πλαίσια που η τεχνολογία προσδιορίζει.

του ατόμου. Η τεχνητή πραγματικότητα σχεδιάστηκε και διαμορφώθηκε σύμφωνα με τις αρχές της ευχαρίστησης και της επιθυμίας. Για το λόγο αυτό οι σχέσεις σε αυτήν επιβάλλουν αποστασιοποίηση από τον πραγματικό, φυσικό εαυτό και την αντικατάσταση του από έναν μη-σωματοποιημένο (;), δυνητικό. Σε αυτές τις συνθήκες της ύπαρξης, δεν υπάρχουν όρια στην έκφραση και υλοποίηση του φαντασιακού. Δεν υπάρχουν άλλοι (βιολογικά σωματοποιημένοι) στις δικτυακές σχέσεις για να επιβληθούν περιορισμοί στο φαντασιακό. Οι δυνητικοί άλλοι δεν διαφέρουν, ως προς τους περιορισμούς από τα υπόλοιπα κατασκευασμένα αντικείμενα που παράγονται από την προβολή των εσώτερων, φαντασιακών επιθυμιών παρότι παράγουν και μεταφέρουν φυσικά κοινωνικό νόημα. Οι δυνητικές ταυτότητες που κατασκευάζονται προσδιορίζονται ως περιπλέουσες (*floating identities*) και το στοιχείο που επικρατεί είναι η αίσθηση της απεριόριστης ελευθερίας και η απουσία ελέγχου, η οποία όμως φαντασίωση έχει συνέπειες όταν εκφράζεται στην κοινωνία στις ταυτότητες του πραγματικού κόσμου (Robins 1998, σελ. 144). Η δικτυακή δράση σαφώς και δίνει την αίσθηση της απόλυτης ελευθερίας από περιορισμούς και χωροχρονικές δεσμεύσεις, έχει όμως κοινωνικές, πραγματικές συνέπειες στα άτομα που λειτουργούν και πράττουν δικτυακά. Όπως η ίδια η «πραγματικότητα» επηρεάζει τη δυνητική δικτυακή δράση και ύπαρξη (π.χ. ο βιολογικός θάνατος θέτει τέλος στη δυνητική δράση), με τη σειρά της και η δικτυακή δράση επηρεάζει την «αντικειμενική» πραγματικότητα παράγοντας κοινωνικά αποτελέσματα στις ζωές των ατόμων που επικοινωνούν δικτυακά. Μία αρνητική συνέπεια της δυνητικής ελεύθερης δράσης και συμπεριφοράς είναι ότι «... καλλιεργεί ανήθικη αδιαφορία στις ανθρώπινες σχέσεις» (Robins 1998, σελ. 144), προτείνοντας ως βασική αρχή όχι τη δέσμευση απέναντι στον άλλο, εφόσον αυτός δεν είναι ένα πραγματικό, σωματοποιημένο υποκείμενο, αλλά την απρόσκοπτη αναζήτηση της ατομικής ευχαρίστησης μέσω της απεριόριστης ικανοποίησης του φαντασιακού, χωρίς τους περιορισμούς του κοινωνικού. Παρά την κριτική αυτή βέβαια, ο Κυβερνοχώρος έχει τη δική του δυναμική και στο διαδίκτυο αναπτύσσονται ενός νέου τύπου κοινωνικά φαινόμενα, κοινωνικές συνδεσμοποιήσεις και κοινωνικές επαφές (Chareonwongsak 2002).

Σε αυτές τις συνθήκες, η διαμόρφωση ενός πλαισίου «επαφής» ανάμεσα σε άνθρωπο και μηχανή (*humanmachine interaction*), όπου το ένα είναι η μηχανική-εργαλειακή επέκταση και συμπλήρωση του άλλου, αποτελεί το πλαίσιο μιας νέας θεώρησης του ίδιου του ανθρώπινου σώματος και των δυνατοτήτων του. Το σώμα στη φυσική και κοινωνική του διάσταση αναθεωρείται ριζικά μέσα από μία διαλεκτική σχέση με τη μηχανή. Ζητήματα όπως η νέα ανθρωπο-μηχανική υποκειμενικότητα, η διαμόρφωση και η διαχείριση της σεξουαλικότητας και της ταυτότητας ως προς το φύλο (O'Farrell, Mary Ann 1999), η μηχανική προσθετική, η τεχνο-φιλοσοφική κατασκευή του δυνητικού σώματος και η δυνητική ιατρική, αποτελούν «ανοικτά» ερευ-

νητικά ζητήματα για τους κοινωνικούς επιστήμονες. Ο «δυνητικός άλλος» αποτελεί το «άτομο» το οποίο βρίσκεται απέναντι από το χρήστη και με το οποίο έχει επαφή και επικοινωνία (White 2006). Η δυνατότητα κατασκευής νέων ευέλικτων, πολλαπλών ταυτοτήτων, μέσω των οποίων συμμετέχει κάποιος στις δυνητικές κοινότητες ανατρέπει ή έστω περιορίζει ουσιαστικά τη σημαντικότητα και τον προσδιοριστικό ρόλο του φύλου, της εθνότητας και των υπόλοιπων παραδοσιακών αρχών για τον καθορισμό του υποκειμένου (χρώμα, γεωγραφική θέση κ.τ.λ.), κατασκευάζοντας εν τέλει ένα νέο υποκείμενο το δυνητικό το οποίο μπορεί να συμμετέχει απρόσκοπτα και ανεξέλεγκτο από περιθώρια και σύνορα στις διαδικτυακές σχέσεις και τις δυνητικές κοινότητες (Blackman 1998). Η επικοινωνία και η αλληλόδραση στον κυβερνοχώρο βασίζεται, σε σύγκριση με την επαφή στην «αντικειμενική» πραγματικότητα, σε στοιχεία τα οποία διαφέρουν από τα αντίστοιχα της «αντικειμενικής» πραγματικότητας. Σε αυτό το πλαίσιο, το σώμα το οποίο στον κυβερνοχώρο δεν έχει τη σημασία που έχει στην «αντικειμενική» πραγματικότητα για τη συγκρότηση και λειτουργία των δικτυακών κοινωνικών σχέσεων, αναπόφευκτα και δεν προσδιορίζεται ως βασικό στοιχείο για τη συγκεκριμένη μορφή επικοινωνίας. «Εφόσον αυτά τα στοιχεία (φύλο, φυλή, ηλικία, τύπος σώματος και μέγεθος) δεν είναι εμφανώς ευδιάκριτα στον κυβερνοχώρο, θα πάψουν να αποτελούν το πρωταρχικό μέσο για τη συγκρότηση των σχέσεων αλληλόδρασης» (O'Brein 2002).

4.4 Το δυνητικό σώμα

Οι ανάγκες διαχείρισης του σώματος διευρύνονται χάρη στην ανάπτυξη της ιατρικής τεχνολογίας και γνώσης η οποία καθημερινά προβάλλει νέες διαστάσεις και μορφές τροποποίησής του. Οι ανθρώπινες ανάγκες επεκτείνονται επίσης και με την ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών εφόσον αυτές και ιδιαίτερα η εγκαθίδρυση του διαδικτύου και της δυνητικής πραγματικότητας προσφέρουν τη δυνατότητα να ικανοποιήσουμε κάποιες παραδοσιακές ανάγκες, βιολογικές (σεξουαλική, επικοινωνίας) ή κοινωνικές (ταχύτητα ή ποικιλία επικοινωνίας) με νέους τρόπους (κυβερνοσέξ, τηλεδιάσκεψη, email κλπ.) παράγοντας όμως με τον τρόπο αυτό νέες ανάγκες (ακόμα μεγαλύτερη ταχύτητα πρόσβασης και επικοινωνίας, πιο εύχρηστο περιβάλλον υπολογιστών, τρισδιάστατη εικονοποίηση της διαδικτυακής επικοινωνίας, κλπ.). Η δυνητική πραγματικότητα «ανοίγει» το ζήτημα της ικανοποίησης των αναγκών του ανθρώπινου σώματος, παράγοντας διαρκώς νέες και αναδεικνύοντας με τον τρόπο αυτό νέες διαστάσεις και χρήσεις του. Παράλληλα οι περιορισμοί του βιολογικού σώματος αναδεικνύονται και σε μια σειρά από θέματα. Π.χ. ενώ η επιστήμη έχει αναπτυχθεί και έχει κυριαρχήσει στη γη, έχει επεκταθεί σε άλλους πλανήτες, έχει μελετήσει φαινόμενα πλανητικά και γαλαξιακά και έχει κατασκευάσει θεωρητικές έννοιες για αυτά (νανοδευτερόλεπτα,

πρωτεΐνες, μόρια, δομή DNA κλπ.) το ανθρώπινο σώμα είναι ανίκανο να συλλάβει και να οδηγήσει στη βίωση αυτών των πληροφοριών και καταστάσεων (Μελανίτης, 2001, σελ. 115). Το σώμα δεν μπορεί να αφομοιώσει αυτή την πληθώρα των πληροφοριών και πλέον οι μηχανές οι οποίες είναι ικανές για αυτό το έργο προβάλλουν το δυνητικοποιημένο σώμα και τα τεχνητά ανθρωποειδή (cyborgs) ως την κατάλληλη λύση. Στο πλαίσιο της εξελικτικής διαδικασίας του ανθρωπίνου είδους οι μορφές αυτές ίσως αποτελούν (όπως υποστηρίζουν συγκεκριμένοι συγγραφείς) τον επόμενο κρίκο στην εξέλιξη. «Η δυνητικοποίηση είναι, εν γένει, ένας πόλεμος ενάντια στην ευθραυστότητα, στην οδύνη, στη φθορά. Αναζητώντας ασφάλεια και έλεγχο επί των πραγμάτων, επιδιώκουμε το δυνητικό, επειδή μας οδηγεί προς οντολογικές περιοχές που οι συνήθειες κίνδυνου δεν μπορούν να αγγίξουν» (Levy 1999, σελ. 103). Το δυνητικοποιημένο σώμα παρέχει τη δυνατότητα να υπερβούμε τους περιορισμούς της βιολογίας προσδίδοντας απεριόριστες δυνατότητες στο άτομο. Σε αυτό το πλαίσιο η διάκριση μεταξύ τεχνολογίας και φύσης πλέον υφίσταται αλλαγή. «... οι συζητήσεις για το αν η φύση αποκτά μια τεχνολογική διάσταση βασίζονται σε μια λαθεμένη διχοτομία: ονομαστικά ότι υπάρχει εδώ και τώρα μια κατηγορία “φύση” η οποία βρίσκεται “εδώ” και μια κατηγορία “τεχνολογία” (ή για όσους ακολουθούν άλλες συζητήσεις, ο “πολιτισμός”) η οποία βρίσκεται “εκεί”» (Stone, A. 1991). Το δυνητικό σώμα προσφέρει τη δυνατότητα -με τη χρήση της τεχνολογίας ως ενδογενούς στοιχείου του κοινωνικού- απόλυτου ορθολογικού ελέγχου του σώματος και τροποποίησής του σύμφωνα με τη θέληση του ατόμου.⁶ «Η δημιουργία δυνητικών ταυτοτήτων ... μπορεί να περιγραφεί ως μια μορφή τεχνικού αυτό-σχεδιασμού. Ο αυτό-σχεδιασμός σημαίνει την ιδέα να μπορεί κάποιος να κάνει τις διαστάσεις ελεγχόμενες και διαθέσιμες... Το σώμα γίνεται ένα ατομικό σχέδιο... που μπορεί να γίνει αντικείμενο διαχείρισης. Αυτή η τάση παρατηρείται γενικά στον πολιτισμό μας. Βασίζεται στην επιθυμία να αποκτηθεί έλεγχος επάνω στο σώμα, προκειμένου να γίνει αυτό ένα σχέδιο. Η φυσική διάσταση έχει παραδοσιακά θεωρηθεί ως ο χώρος εκείνος ο οποίος αντιστάθηκε στο όραμα ενός ενοποιημένου, αυτό-ενήμερου και αυτό-ελεγχόμενου υποκειμένου» (Becker 1997).

Το δυνητικό σώμα αποτελεί ένα σύγχρονο φαινόμενο το οποίο οφείλει κατά κύριο λόγο την ύπαρξή του στην ανάπτυξη και γενίκευση της χρήσης των νέων τεχνολο-

⁶ Το γεγονός βέβαια ότι μπορούμε να τροποποιήσουμε το σώμα δεν σημαίνει ότι το βιολογικό δεν υπάρχει. Το βιολογικό συνυπάρχει με το κοινωνικό. «Αυτοί οι οποίοι αναπτύσσουν τον Κυβερνοχώρο βλέπουν ένα χρόνο στον οποίο θα είναι ικανοί να ξεχάσουν το σώμα. Είναι όμως σημαντικό να θυμόμαστε ότι οι δυνητικές κοινότητες προέρχονται και οφείλουν να επιστρέψουν στο φυσικό. Κανένα δυνητικό σώμα, άσχετα πόσο όμορφο είναι μπορεί να καθυστερήσει το θάνατο ενός κυβερνοπάνκ από το AIDS. Ακόμα και στον αιώνα του τεχνο-κοινωνικού υποκειμένου η ζωή βιώνεται μέσω των σωμάτων (φυσικών)» (Stone 1991).

γίων και ιδιαίτερα της χρήσης του διαδικτύου και της κατασκευής του κυβερνοχώρου, τόσο ως εικονική αναπαράσταση και απεικόνιση κοινωνικών σχέσεων και επαφών όσο και ως μια καινούργια πραγματικότητα η οποία διαμορφώνει ένα νέο σύνολο σχέσεων και συνδεσμοποιήσεων, τροποποιώντας ριζικά την εικόνα και την άποψη που έχουμε για τον εαυτό μας, τον κόσμο και τις σχέσεις μας με τα άλλα μέλη της παγκόσμιας πλέον κοινωνίας, του «παγκόσμιου χωριού». Οι νέες τεχνολογίες και οι γρήγοροι ρυθμοί διάδοσης των δεδομένων και των επικοινωνιών, επέφεραν σημαντικές αλλαγές όχι μόνο στην ταχύτητα πρόσβασης σε δεδομένα και πληροφορίες αλλά και στην εγκαθίδρυση μίας καινούργιας σχέσης του ατόμου με τους άλλους η οποία διαμεσολαβεί από τη σχέση του με τις νέες τεχνολογίες. Υποστηρίζεται δε ότι η ανάπτυξη κοινωνικών συνδεσμοποιήσεων-δικτυώσεων και επαφών στον κυβερνοχώρο, διαμέσου των τεχνολογιών της επικοινωνίας (π.χ. το myspace, το facebook), τροποποιεί ριζικά την αίσθηση και την αντίληψη που έχουμε για τον εαυτό μας, για τους άλλους και για την ίδια την πραγματικότητα εφόσον αυτή η αντίληψη δεν βασίζεται πλέον στην άμεση γειτνίαση με τον άλλο ως βιολογική ύπαρξη, όπως συνέβαινε παραδοσιακά (James and Carkeek 1997). Δηλαδή η σωματοποίηση, ως δυναμική διαδικασία, εκλαμβάνει νέα μορφή στο πλαίσιο των διαδικτυακών σχέσεων, όπου συγκροτούνται με έναν πρωτόγνωρο τρόπο οι έννοιες του ατόμου και της κοινωνικής ταυτότητας. Ο παραδοσιακός κυρίαρχος ρόλος του σώματος στην κοινωνική αναγνώριση του ατόμου αλλά και στην κατασκευή της αίσθησης του εγώ (Shilling 1993), αναγκαστικά τροποποιείται στο πλαίσιο του Κυβερνοχώρου, αναδεικνύοντας ενδεχομένως νέες μορφές σωματοποίησης (χρήσης και κατανόησης της σχέσης με το σώμα, προκειμένου να εκδηλωθεί η κοινωνική συμπεριφορά). Το βασικό στοιχείο του δυνητικού σώματος είναι η συνειδητοποίηση ότι η σωματοποίηση μέσω της οποίας το άτομο συμμετέχει στις κοινωνικές σχέσεις και αντιλαμβάνεται και αναπαριστά τον εαυτό του και τους άλλους, γίνεται με ένα διπλό τρόπο, τόσο ως βιολογική ύπαρξη η οποία εκφράζεται βιολογικά, όσο και ως εικονική παρουσία, ο οποίος αυτός διπλός τρόπος εκφράζει και τη συμμετοχή και λειτουργία ταυτόχρονα δύο διαφορετικών μορφών πραγματικότητας (Green 1997).

Στο πλαίσιο του κυβερνοχώρου και των δικτυακών σχέσεων το σώμα φαίνεται να αποβάλλει συνεπώς το μονοδιάστατο βιολογικό προσδιορισμό του και να αναπτύσσεται περισσότερο ως δυνατότητα (potential), ως κάτι άλλο από σάρκα και αίμα, ως δυνητικό σώμα (virtual body), ως απόλυτη σχεδόν έκφραση της ατομικής ιδιαιτερότητας, θέλησης και διάθεσης. Σε αυτό το πλαίσιο η δυναμική διαδικασία «έχω σώμα» και το διαχειρίζομαι όπως εγώ θέλω προδιαγράφει έναν καινούργιο τρόπο πρόσληψής του. Το δυνητικοποιημένο σώμα (δυναμική διαδικασία διαμόρφωσης και επαναμορφοποίησης κάθε φορά του σώματος εκ νέου, σύμφωνα με το εκάστοτε πλαίσιο, που παίρνει εν τέλει τη μορφή του δυνητικού σώματος) προϋποθέτει την υιοθέτηση από το

άτομο μιας νέας ταυτότητας, μιας νέας υπόστασης (personae) αυτής του δυνητικού εαυτού (Karge 1999). Το δυνητικοποιημένο σώμα (virtual body) αποτελεί την προσπάθεια κατασκευής του εαυτού έτσι όπως τον φαντάζομαι προκειμένου στη συνέχεια να συμμετέχω με ένα καινούργιο πρόσωπο, με μια νέα ταυτότητα, σε νέες κοινωνικές σχέσεις στον κυβερνοχώρο ο οποίος αποτελεί έναν «...κοινωνικό χώρο στον οποίο οι άνθρωποι συναντώνται ακόμα πρόσωπο με πρόσωπο, αλλά κάτω από ένα νέο προσδιορισμό του «συναντώμαι» και «πρόσωπο». Αυτοί οι νέοι χώροι εγκαθιστούν την κατάρρευση των ορίων μεταξύ του κοινωνικού και του τεχνολογικού, της βιολογίας και της μηχανής, του φυσικού και του τεχνητού που αποτελούν τμήματα της μεταμορφωμένης φαντασίας. Αποτελούν τμήμα της αναπτυσσόμενης σύνδεσης των ανθρώπων με τις μηχανές σε καινούργιες κοινωνικές μορφές που ονομάζω *δυνητικά συστήματα*» (Stone, A. 1991). Το βιολογικό σώμα πλέον δεν είναι αξιόπιστο και αποτελεσματικό (μόλυνση περιβάλλοντος, aids, προβλήματα στο σεξ) και για το λόγο αυτό δημιουργούμε τα τεχνητά ανθρωποειδή (cyborgs⁷) και τα δυνητικοποιημένα σώματα τα οποία έχουν πολύ περισσότερες δυνατότητες ενώ είναι ταυτόχρονα περισσότερο ελεγχόμενα και προβλέψιμα. Η προσθήκη μιας σειράς τεχνολογικών στοιχείων στο ανθρώπινο σώμα τόσο στην επιφάνειά του (πλαστική, προσθετική ιατρική, ανάπλαση επιδερμίδας, εμφύτευση μαλλιών κλπ.) όσο και στο εσωτερικό του (καθετήρες, βηματοδότες, μεταμοσχεύσεις κλπ.) διαμορφώνει ως προβληματικό τον παραδοσιακό τρόπο πρόσληψης, εννοιολόγησης και κατανόησης της ταυτότητας του υποκειμένου (Weiner 1989).

Αυτό που παρατηρείται στην εξέλιξη των ανθρωπίνων κοινωνιών είναι μια δυναμική μετάβαση από όντα τα οποία έχουν πολλές ομοιότητες με τον πίθηκο σε όντα τα οποία αποτελούν ένα μίγμα τεχνολογικών και βιολογικών στοιχείων. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι κυβερνο-οργανισμοί (cyborgs) αντιμετωπίζονται στο πλαίσιο της εξελικτικής θεώρησης του ανθρώπου ως ένα στάδιο το οποίο οδηγεί εν τέλει στην πλήρη απεξάρτηση του ανθρώπου από τη βιολογία (Λάινας 2002, σελ. 100). Η εμφάνιση συνεπώς αυτών των οντοτήτων δεν αποτελεί ένα πρόβλημα, μία δυσλειτουργία αλλά ένα

⁷ «Με αυτόν τον όρο περιγράφουμε την υποθετική κατάσταση κατά την οποία η σύγκλιση ανθρώπου και μηχανών, η ώσωση τους, αν θέλετε, σε ένα ενιαίο σύστημα, αδιαχώριστα μέρη του οποίου αποτελούν, δημιουργεί αυτή την υβριδική μορφή» (Βανδώρος 2001, σελ. 49). Πειραματικές μορφές ανάπτυξης cyborgs έχουν πραγματοποιηθεί με σημαντικότερη αυτή του καθηγητή Κυβερνητικής στο Πανεπιστήμιο του Ρέντινγκ, Κέβιν Γουόρικ, ο οποίος επεχείρησε την εμφύτευση στο σώμα του ενός μικροτσιπ, το οποίο συνδεόταν με ηλεκτρονικό υπολογιστή και διαμεσολαβούσε μεταξύ του εγκεφάλου και της απόληψης των νευρών καταγράφοντας και αναπαράγοντας στη συνέχεια τα σήματα του εγκεφάλου, στοχεύοντας στην πρόκληση των κινήσεων χωρίς την προηγούμενη εντολή του εγκεφάλου. Πληροφορίες και φωτογραφικό υλικό για το πείραμα αυτό υπάρχουν στη σελίδα του Κέβιν Γουόρικ, www.kevinwarwick.com

βήμα της ανθρώπινης εξέλιξης ως προσπάθεια κυριαρχίας και αποστασιοποίησης από την εξάρτηση από την εξωτερική φύση.⁸ Σε αυτό το πλαίσιο υποστηρίζεται ότι διαμορφώνεται μία νέα μορφή υποκειμενικότητας η οποία στηρίζεται στη συνύπαρξη του βιολογικού με το τεχνολογικό (Hayles). Η έννοια του δυνητικού σώματος προβάλλοντας τη λογική διαμόρφωσης ευέλικτων μορφών σώμα επιχειρεί να αναδείξει περαιτέρω την πλαστικότητα την οποία έχει ήδη εκλάβει το ανθρώπινο σώμα.

Η δυνητική πραγματικότητα κατασκευάζει συνεπώς μια καινούργια αντίληψη όχι μόνο συμμετοχής στις κοινωνικές σχέσεις αλλά και μια νέα μορφή συνείδησης της συμμετοχής, του χώρου, του χρόνου καθώς και του τρόπου λειτουργίας του ανθρωπίνου σώματος. Οι νέες τεχνολογίες οι οποίες καθιστούν προσιτή τη δυνητική πραγματικότητα λειτουργούν κατασκευάζοντας ολοένα και περισσότερο αφηρημένους κόσμους (κυβερνοχώρος) στηριζόμενες σε μια αναλυτική λογική η οποία κατακερματίζει την πραγματικότητα σε μικρές επιμέρους οντότητες (νανοτεχνολογία, κβαντική μηχανική, ανάλυση DNA, μικροϋπολογιστές), τις οποίες εφόσον διερευνήσει, ανασυγκροτεί σε ολόκληρες συνθέτοντας τον κόσμο, στη βάση μιας αφηρημένης κατανόησης (Holmes 1997, σελ. 1). Η δυνητική πραγματικότητα επεμβαίνει στην πραγματικότητα, επιλέγοντας κάθε φορά ένα τμήμα αυτής, το οποίο απλουστεύει και με τον τρόπο αυτό διαχειρίζεται ευκολότερα. Έτσι η πραγματικότητα γίνεται αντικείμενο διαχείρισης εφόσον κάθε φορά από αυτήν επιλέγονται μόνο τα στοιχεία εκείνα τα οποία είναι απαραίτητα για την παρουσίαση μιας κατάστασης, τη βίωση ενός συναισθήματος ή την επίλυση ενός προβλήματος. Η πραγματικότητα «σπάει» σε επιμέρους απλουστευμένες εκφράσεις της οι οποίες αποτελούνται από βασικά, δομικά στοιχεία τα οποία μπορούν να διαχειριστούν από τις δυνητικές τεχνολογίες παράγοντας εν τέλει τη δυνητική πραγματικότητα (π.χ. το δυνητικό σεξ, όπου από τη συνολική σεξουαλική εμπειρία, οι δυνητικές τεχνολογίες επιλέγουν κάποια συγκεκριμένα επιμέρους στοιχεία ή διαστάσεις και τα παράγουν ή αναπαράγουν, προσφέροντας ποικίλους τρόπους βίωσης της σεξουαλικής εμπειρίας).

Το δυνητικό σώμα προσανατολίζεται αρχικά σε μια εργαλειακή, τμηματική, όπως αναφέρθηκε αναδιαπραγμάτευση της σχέσης του ανθρώπου με το περιβάλλον, με τη βιολογία, με τη φύση. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας και η δυνατότητα διαμόρφωσης και τροποποίησης του περιβάλλοντος, προσδίδει παραδοσιακά στην έννοια της φύσης –στις δυτικές κοινωνίες– έναν τεχνικό, εργαλειακό χαρακτήρα. Η επέμβαση του αν-

⁸ Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα «παντρέματος» των κυττάρων δύο διαφορετικών ειδών για τη δημιουργία νέων οργανισμών οι οποίοι δεν υπάρχουν στη φύση αλλά προκύπτουν μέσω της ανθρώπινης παρέμβασης. Αξίζει να αναφερθεί η περίπτωση επιστημόνων οι οποίοι προχώρησαν στη δημιουργία «γίδοπροβάτου», ενός ζώου το οποίο προέκυψε από το γονιδιακό ζευγάρι γίδας και προβάτου.

θρώπου επάνω στη φύση αποτελεί μία δραστηριότητα η οποία εμφανίζεται σε όλες τις κοινωνίες, ανεξαρτήτου επιπέδου τεχνολογικής ή πολιτισμικής ανάπτυξης και εκφράζει τη θέληση να χειραγωγηθεί το εξωτερικό περιβάλλον και να μην απειλεί τον άνθρωπο αλλά να ικανοποιεί τις ανάγκες του. Η στάση επομένως του ανθρώπου απέναντι στο περιβάλλον ανέκαθεν είχε έναν τεχνοκρατικό χαρακτήρα και εξέφραζε τη διαλεκτική σχέση του ανθρώπου με τη φύση. Το δυνητικό σώμα επεκτείνει αυτή τη διάσταση και στη σχέση του ανθρώπου με το σώμα του, προσδίδοντας εργαλειακό χαρακτήρα στο ίδιο το σώμα του, το οποίο μετατρέπεται σε ένα εύπλαστο υλικό προς διαχείριση. Η τάση αυτή δεν είναι *a priori* αρνητική ή θετική αλλά συνδέεται άμεσα με το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο πραγματοποιείται. Για παράδειγμα η δυνατότητα τροποποίησης του σώματός μας πέρα από τη δυνατότητα επηρεασμού της βιολογίας ενδέχεται να προσφέρει και μελλοντική λύση στα περιβαλλοντικά προβλήματα ή στους περιορισμούς του ανθρώπινου σώματος (π.χ. επιβίωση σε συνθήκες μολυσμένης ατμόσφαιρας ή σε συνθήκες με περιορισμένη βαρύτητα και οξυγόνο- αποικισμός σε άλλους πλανήτες).

Η χρήση των νέων τεχνολογιών προσφέρει τη δυνατότητα στο άτομο να αναπτύξει πολλαπλές, ευέλικτες, χαλαρές, ρευστές μορφές επιμέρους, σύμφωνα με το ιδιαίτερο πλαίσιο, ατομικές ταυτότητες στις οποίες το σώμα δεν διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, οι οποίες χαρακτηρίζουν το μεταμοντέρνο υποκείμενο. Θεωρείται ότι το μεταμοντέρνο υποκείμενο, μέσω της χρήσης της τεχνολογίας, μπορεί να ξεφύγει από τον προσδιορισμό της βιολογίας και του σώματος και να αναπτύξει ελεύθερο, νέες και πολλαπλές μορφές υποκειμενικότητας, εκφράζοντας σε κάθε περίπτωση τη θέλησή του απαλλαγμένο από άλλες δεσμεύσεις. Η διαδικασία αυτή έχει έναν έντονα δημιουργικό χαρακτήρα εφόσον προσφέρει τη δυνατότητα στο άτομο να εκφράσει τη θέλησή του να εξερευνήσει τις δυνατότητές του, καθώς και τις δυνατότητες που του προσφέρει η τεχνολογία. Η λειτουργία της τεχνολογίας στη διαμόρφωση του νέου υποκειμένου είναι προσδιοριστική εφόσον η σχέση που αναπτύσσει το άτομο με την τεχνολογία είναι δυναμική και εξελίσσεται. «Το αποτέλεσμα είναι ένα υποκείμενο το οποίο έχει μορφοποιηθεί και συνεχίζει να επανα-μορφοποιεί νέες σχέσεις με την τεχνολογία, η οποία έχει γίνει προσδιοριστική για την ανάπτυξή του» (Worthington 2002, σελ. 193).

Το γεγονός βέβαια ότι το βιολογικό σώμα δεν διαδραματίζει στο πλαίσιο των δικτυακών σχέσεων προσδιοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της ατομικής ταυτότητας δεν σημαίνει ότι είναι απών από τις νέες αυτές μορφές διάδρασης. Αυτό που απαιτείται είναι η ανάλυση του τρόπου με τον οποίο το σώμα συμμετέχει στις δυνητικές σχέσεις (Worthington 2002, σελ. 197). Ο όρος που χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει το ρόλο του σώματος στο πλαίσιο των δυνητικών μη-σωματοποιημένων σχέσεων εί-

ναι απών σημαίνουν (absent signifier) (που σημαίνει ότι ενώ δεν είναι παρών το σώμα στις νέες μορφές επικοινωνίας και διά-δρασης, εξακολουθεί να μεταφέρει μήνυμα) (Worthington 2002, σελ. 197). Το σώμα και η βιολογική του βάση (φύλο, χρώμα, κατασκευή, κατάσταση υγείας κλπ.) αποτελεί το πλαίσιο επάνω στο οποίο λαμβάνονται οι αποφάσεις για τη συμμετοχή στις δικτυακές δυνητικές σχέσεις, αναφορικά με την υιοθέτηση των διαφορετικών ατομικών ταυτοτήτων, οι οποίες τις περισσότερες φορές δεν έχουν καν γένος.⁹

Το ζήτημα το οποίο προκύπτει από τη δημιουργία των δυνητικοποιημένων σωμάτων αφορά τη διατήρηση ή την καταστροφή της φυσικής υπόστασης του σώματος το οποίο κινείται πλέον στο παρασκήνιο της κοινωνικής δράσης.¹⁰ «Δεν υπάρχει ο κίνδυνος το ανθρώπινο σώμα να εξαιρεθεί στο δια-δίκτυο. Θα ερμηνευθεί εκ νέου (re-interpreted) και θα ανακαλυφθεί εκ νέου (re-invented). Το νόημα και η έκφρασή του θα προσαρμοσθούν στις τροποποιημένες προσλήψεις της κοινωνικής πραγματικότητας» (Dautenhahn 1997). Φυσικά το βιολογικό σώμα είναι παρών στη βιολογική του υπόσταση και στην περίπτωση του δυνητικού σώματος. «... οι τεχνολογίες του διαδικτύου –ηλεκτρονικά δίκτυα, ηλεκτρονική επικοινωνία και συστήματα δυνητικής πραγματικότητας- μας απομακρύνουν από το σώμα μας και τον σωματοποιημένο κόσμο. Όμως, σε μια ειρωνική καμπή της ιστορίας, οι ίδιες αυτές τεχνολογίες επιφέρουν ένα διευρυνόμενο ενδιαφέρον για τη φύση της σωματοποίησης» (*Not Without a Body? Bodily Functions in Cyberspace*, 1997). Το βιολογικό σώμα είναι αυτό που προσδιορίζει και τον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε και προσλαμβάνουμε το δυνητικοποιημένο σώμα. «Είμαστε τόσο εμποτισμένοι με τις έννοιες της ομορφιάς, της εξουσίας και της θέσης ώστε και οι δυνητικοποιημένοι χαρακτήρες μας πρέπει να αναπαριστούν αυτές τις συμβατικές ιδέες;» (Mark 1997). Το βιολογικό σώμα είναι παρών (ως απουσία) στον κυβερνοχώρο διότι ακόμα και οι κινήσεις του δυνητικού σώματος αποτελούν αναπαραγωγή των φυσικών κινήσεων του σώματος ενώ στο δια-δίκτυο εξακολουθούν να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο κοινωνικές κατηγορίες όπως η υπηκοότητα, η φυλή και το γένος εφόσον επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο προσλαμβάνουμε τον άλλο. «Όπως με όλες τις τεχνολογικές αναπαραστάσεις παρατηρούμε μια προβολή και πολιτικοποίηση των εικόνων και αντιλήψεων του εαυτού των κυρίαρχων ομάδων, έτσι ώστε συγκεκριμένα κοινωνικά συμφέροντα να εξυπηρετούνται με τη

⁹ Για μια παρουσίαση του τρόπου με τον οποίο η βιολογική υποδομή και γενικότερα το σώμα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του επηρεάζουν και διαμορφώνουν τη συμμετοχή στις δικτυακές σχέσεις, με κριτική αναφορά σε κείμενα της κυβερνοπάνκ κουλτούρας βλέπε Worthington 2002.

¹⁰ «Θα πρέπει να μιλάμε για αποσωματοποίηση (disembodiment), ή καλύτερα θα πρέπει να φανταζόμαστε μια σχέση προσκήνιου-παρασκήνιου στην οποία τα σώματά μας υπάρχουν περισσότερο στο παρασκήνιο τη στιγμή που εντασσόμαστε σε ένα δυνητικοποιημένο περιβάλλον» (Mark 1997).

μορφή της αναπαράστασης... Η δυνητική σωματοποίηση και η υλικότητα είναι κοινωνικά κατασκευασμένη, όπως ακριβώς συμβαίνει και στο χώρο της σάρκας» (McIlvenny 2000). Η (δυνητικοποίηση του σώματος ως) αναπτυσσόμενη σωματοποίηση (progressive embodiment) αποτελεί μια σταθερή διαδικασία σύνδεσης και εξάρτησης του σώματος με αισθητήρες και άλλα τεχνητά προσθετικά στοιχεία η οποία επεκτείνεται σταδιακά σε κάθε έκφραση της κοινωνικής ζωής και δραστηριότητας. (Biocca 1997). Αναφερόμενος στη διαδικασία της αναπτυσσόμενης σωματοποίησης ως συνύπαρξη του φυσικού, του ανθρώπινου με το τεχνητό ο Biocca αναφέρεται σε αυτό που ονομάζει ως δίλημμα του Cyborg «Όσο περισσότερο φυσικά γίνονται τα εξαρτήματα τόσο πιο ανθρώπινα είναι και προσαρμόζονται ολοένα και περισσότερο στο ανθρώπινο σώμα και μυαλό. Όσο πιο πολύ προσαρμόζονται στο ανθρώπινο σώμα και μυαλό, τόσο περισσότερο το σώμα και το μυαλό προσαρμόζονται με τη σειρά τους στα μη ανθρώπινα εξαρτήματα. Έτσι, όσο πιο φυσικό γίνεται το εξάρτημα, τόσο λιγότερο φυσικοί, άνθρωποι γινόμαστε, μετατρέποντας τους εαυτούς μας σε τεχνητά ανθρωποειδή (Cyborgs)» (Biocca 1997). Η ίδια η ανθρώπινη ύπαρξη ως φυσική πραγματικότητα μετατρέπεται στο πλαίσιο μιας διαλεκτικής εξελικτικής πορείας με τη συνδρομή της τεχνολογίας σε τεχνητή ύπαρξη. Το βιολογικό εν τέλει μετατρέπεται σε τεχνητό εφόσον αφομοιώνει και προσαρμόζει επάνω του ξένα, τεχνητά στοιχεία.

Το ζήτημα το οποίο διαμορφώνεται στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες με τη διευρυμένη διαμεσολάβηση των επικοινωνιακών τεχνολογιών και τη χρησιμοποίηση της ακόμα και στην αντικατάσταση τμημάτων του ανθρωπίνου σώματος είναι ότι οι παραδοσιακοί δυϊσμοί της δυτικής φιλοσοφικής παράδοσης (βιολογία-τεχνολογία, φυσικό-τεχνικό κλπ.) κλονίζονται και οι πόλοι αυτών των δυϊσμών παύουν να υφίσταται ως απόλυτα αντίθετοι μεταξύ τους, αλλά αρχίζουν, όπως διαφαίνεται να αλληλοκαλύπτονται (Αλεξιάς 2006). Η ανάπτυξη της τεχνολογίας και η υιοθέτηση των νέων επικοινωνιακών τεχνολογιών δημιουργούν ένα νέο σκηνικό, μία καινούργια υλικοτεχνική και όχι μόνο υποδομή και βάση η οποία αναπόφευκτα ωθεί προς τη συγκρότηση νέων μορφών και τρόπων κοινωνικής οργάνωσης και ανάπτυξης πολιτισμικών και αναπόφευκτα ατομικών ταυτοτήτων. Η κατασκευή και χρήση του κυβερνοχώρου οδηγεί σε νέες μορφές δυνητικής προσομοίωσης του νέου περιβάλλοντος κατασκευάζοντας δυναμικά το σώμα ως κάτι εντελώς καινούργιο, τις μορφές του οποίου δεν είναι δυνατόν εξαιτίας τόσο της φύσης της δυνητικοποίησης και της εξέλιξης των τεχνολογιών να προδιαγράψουμε. Εφόσον δεν γνωρίζουμε πως δυναμικά θα μορφοποιηθεί ο κόσμος τα επόμενα χρόνια είναι αδύνατο να φαντασθούμε τις μορφές που θα εκλάβει το ανθρώπινο σώμα. Το μόνο στοιχείο που έχουμε είναι ότι το σώμα παύει να αποτελεί μία μονοδιάστατη, στατική βιολογική δοσμένη οντότητα και μετατρέπεται σε ένα ευμετάβλητο, δυναμικό στοιχείο συμμετοχής στις κοινωνικές σχέσεις το οποίο μετατρέπεται ολοένα και περισσότερο σε ένα στοιχείο έκφρασης της κοινω-

νικά προσδιορισμένης ατομικής βούλησης. Οι νέες μορφές του συνεπώς μπορούν μόνο να προσδιορισθούν εάν γνωρίζουμε τις ευρύτερες κοινωνικές συνθήκες και δεδομένα. Με τον τρόπο αυτό διαμορφώνονται μετα-σωματικές (post-bodied) και μετα-ανθρώπινες (post-human) μορφές ύπαρξης (Αλεξιάς 2008, Featherstone 1995), όπως τα ανδρείκελα-avatar (Weinstone 2004). Η ανάπτυξη της τεχνολογίας έχει οδηγήσει στην αντικατάσταση πολλών βιολογικών οργάνων του σώματος, τα οποία (τεχνητά) εξασφαλίζουν καλύτερη προσαρμογή στο νέο περιβάλλον στο οποίο καλείται το άτομο να λειτουργήσει και αυξημένες δυνατότητες εξασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό την καθυπόταξη της φύσης στην ανθρώπινη θέληση. Σε αυτή τη διαδικασία προσαρμογής και προσομοίωσης του ανθρωπίνου σώματος στο τεχνολογικά και κοινωνικά κατασκευασμένο περιβάλλον του το προσδιοριστικό δεν είναι «η διαμόρφωση και αναδιαμόρφωση των σωμάτων, αλλά η αναδιαμόρφωση του εξωτερικού κόσμου». Χαρακτηριστική σε αυτή τη διαδικασία είναι η φράση του W. Gibson, στον *Νευρομάντη* «Πρόσεξε για κόσμους που βρίσκονται πίσω σου» (Featherstone Burrows 1998, σελ. 2). Το ανθρώπινο σώμα δηλαδή προσαρμόζεται και εξομοιώνει στο εξωτερικό και στη λειτουργία του τις αλλαγές οι οποίες έχουν διαμορφωθεί στην κοινωνία με την ανάπτυξη και διευρυμένη χρήση της τεχνολογίας ως μορφή διαμεσολάβησης.

Το δυνητικοποιημένο σώμα εν τέλει αποτελεί τη νέα δυναμική μορφή την οποία εκλαμβάνει το ανθρώπινο σώμα στις σύγχρονες ταχύτατα αναπτυσσόμενες τεχνολογικές, τεχνοκρατικές κοινωνίες και τη λειτουργία του στο πλαίσιο των δικτυακών σχέσεων, όπου συγκροτούνται νέα μορφές κοινοτήτων όπως οι δυνητικές.¹¹

4.5 Δυνητικές Κοινότητες

Η βασική αρχή των δυνητικών κοινοτήτων είναι ότι αποτελούν την ελεύθερη υλοποίηση της επιθυμίας των ατόμων με κοινά ενδιαφέροντα να συνευρίσκονται και να ανταλλάσσουν απόψεις και προβληματισμούς απαλλαγμένοι από τους περιορισμούς και τα όρια που θέτει ο χώρος ο χρόνος ή τα οποιαδήποτε συμφέροντα. Μέσω της δικτυακής επαφής τα άτομα που συγκροτούν μία τέτοια κοινότητα έχουν τη δυνατότητα

¹¹ Το δυνητικοποιημένο σώμα αποτελεί μια κοινωνική-ατομική κατασκευή η οποία ελέγχει με περισσότερο αποτελεσματικό τρόπο το φυσικό, το βιολογικό εφόσον αποτελεί έκφραση του ορθολογισμού ως έλεγχος της φύσης. Το ερώτημα το οποίο τίθεται είναι αν η εξέλιξη από την απόλυτη κυριαρχία του βιολογικού η οποία βρίσκεται στο ένα άκρο, σε αυτή της απόλυτης (μελλοντικής) κυριαρχίας του τεχνητού η οποία βρίσκεται στο αντίθετο άκρο, συμβάλλει στην απελευθέρωση του ατόμου από την εξουσία και τον καταναγκασμό της φύσης ή αν αντιθέτως τον εντάσσει σε μια απόλυτη μορφή εξουσίας όπου το σώμα έστω και ως μηχανισμός αντίστασης στην εξουσία έχει εξαφανισθεί και στη θέση του έχει τοποθετηθεί ένα απόλυτα εξω-ελεγχόμενο αυτόματο. Βλέπε Boyle 1997 και Aycocok.

Κέντρο Ψυχο-Κοινωνιολογικής Έρευνας της Διακυβέρνησης των Δυνητικών Κοινοτήτων.
Ερευνητικό κέντρο «Ωμέγα». Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Δυνητικές κοινότητες και διαδίκτυο: Κοινωνιο-Ψυχολογικές προσεγγίσεις και τεχνικές εφαρμογές

Η ύπαρξη του κυβερνοχώρου ως μέσου ενημέρωσης, επικοινωνίας, συνάθροισης, διαβούλευσης, διασκέδασης και επιχειρηματικότητας επιδρά καθοριστικά στην καθημερινότητά μας.

Η ύπαρξη των δυνητικών κοινοτήτων διαμορφώνουν μια νέα – διαδικτυακή – πραγματικότητα. Η ανάγκη μελέτης αυτής της νέας πραγματικότητας και η κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς στις συνθήκες που διαμορφώνουν τα τεχνολογικά κατασκευασμένα περιβάλλοντα, καθοδηγεί την εξειδίκευση τόσο των κοινωνικών επιστημών όσο και του επιστημονικού δυναμικού που προέρχεται από θετικές/τεχνολογικές κατευθύνσεις. Δημιουργείται ένα σημείο σύγκλισης διαφορετικών μεταξύ τους επαγγελματικών πεδίων και ορίζεται ένας διεπιστημονικός θεματικός χώρος που καλύπτει τους τομείς της Κοινωνιολογίας, της Ψυχολογίας, και των εφαρμογών των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας.

Τα κεφάλαια αυτού του βιβλίου φωτίζουν αυτό το νέο σημείο σύγκλισης των επιστημών, αναλύοντας τις τρεις βασικές διαστάσεις του:

1. Την κοινωνιο-ψυχολογική διάσταση του κυβερνοχώρου.
2. Τη διάσταση του κυβερνοχώρου ως μέσου πολιτικής επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης.
3. Τη μεθοδολογία χρήσης και την τεχνολογική διάσταση του κυβερνοχώρου.

εκδόσεις
ΚΛΕΙΔΑΡΙΘΜΟΣ

Διοικητικό 4, Σταθμός Λαρίσης, 10440 Αθήνα, Τηλ. 210-5237635

Επισκεφθείτε μας στο Internet
www.klidarithmos.gr

ISBN 978-960-461-210-9

9 789604 612109